

## Forum cultural Tujetsch Rapport annual 2010/11

### Introducziun

Ils onns vargan inconten e nus empruein da nezegiar aschi bein sco pusseivel il temps per ils fatgs dalla cultura en nossa vischnaunca. Buca adina gartegia ei da contonscher nossas finamiras. Tuttina savein nus mirar anavos sin in onn da bia lavur ed astgein esser loschs dil cuntonschiu. Ils puncts culminonts digl onn vargau ein segiramein l'ediziun dalla historia sur dalla **emigraziun ell'America** entras igl autur Tarcisi Hendry sco era la realisaziun dil project dils **nums locals** stai. Projects ch'han cuzzau entgens onns tochen tier la realisaziun. Nossa vischnaunca astga inagada dapli esser loscha sin il grond scazi cultural.

Susteni era Vus nossas stentas cun far attents e sensibilisar la populaziun per fatgs culturals. Ina fotografia veglia, ina scartira ni ina regurdientscha d'antruras han tut valetas singularas e merettan nossa atenziun. Vus saveis da tut temps sevolver tier nus per cussegliaziun. Per Vies sustegn e Vossa collaboraziun ordavon in grond engraziament.

### 2. Nums locals da Tujetsch

Suenter biars onns da studi en tgei fuorma rimnar ils nums locals da Tujetsch ed oravontut en tgei fuorma publicar, ei la presentaziun stada ils **30 da settember 2011**. La publicaziun ha lu era anflau ina pussevividad fetg progressiva ed innovativa. Cun Google Earth han ils nums locals tuatschins anflau ina plattafuorma moderna per sepresentar alla populaziun ed a tuts interessai. Cun quella varianta spera il Forum cultural Tujetsch da dar nova veta als nums, mo oravontut contribuir per il manteniment da quella cultura indispensabla dils tschantaners vargai.

Ils cuosts totals muntan à 5'600.00 francs. La vischnaunca da Tujetsch ha susteniu il project cun ina contribuziun da 3'000.00 francs. Tutta lavur da registraziun han Bruno Berther e Tumaisch Valier executu senza indemnisaziun. Ad els in grond engraziament per tutta lavur. En collaboraziun cun il biro d'inschignier Cavigelli da Glion ei la registraziun dils nums locals succedida per cumpleina cuntentientscha. Il mument ein rodond l'200 nums registrai. Ei existan aunc biars auters nums locals, ils quals ins sa buca localisar. Nus astgein esser loschs da quella grondiusa lavur per aschia saver mantener nums sco per exempel: Braha, Carpettel, Dialuis, Martinauns, Mulinets, Riva etc.

### 3. Emigraziun ell'America

Il cudisch che tematisescha l'emigraziun ell'America cul tetel "Na, na, anora mass ju per de biè bétga plé" ei vegnius presentaus ils **15 d'avrel 2011** entras igl autur Tarcisi Hendry e cun susteniment dil Forum cultural Tujetsch. Il cudisch dat perdetga d'ina interessanta part historica da nossa val. Cun agid da varga 300 brevs originalas ha igl autur empruau da dar veta alla tematica dall'emigraziun tuatschina.

Varga vegn emigrants raquantan sin quella moda da lur emigraziun e da lur aventuras. L'ediziun cumpeglia 950 paginas cun varga 350 illustraziuns. Il Forum cultural Tujetsch ha susteniu l'ovra cun 3'000.00 francs. Il susteniment duei esser ina renconuschientscha dalla immensa lavur ed engaschi da nies collega Tarcisi.

### 4. Acquist veglia sprezza da fiug

El decuors dalla secunda mesadad dil 19avel tschantaner ha la vischnaunca aquistau differentas sprezzas da stizzar fiug. Ei settracta d'ina dallas pli veglias sprezzas da fiug en Svizra, la quala ei vegnida construida entuorn igl onn 1870. La vischnaunca ei medemamein en possess dalla successura, la quala sesanfla il mument en scola da Rueras.

Il possessur **Hans Engeli** da Cuera venda quella suenter pliras contractivas alla vischnaunca per 7'000.00 francs. Il Forum cultrual Tujetsch ha susteniu la cumpra cun contribuir 2'000.00 francs. Ussa posseda la vischnaunca duas bialas sprezzas. La finamira ei dad exponer ellas en in liug attractiv, bein vesibels ed accesibels alla populaziun.

### 5. Pietad populara – objects per la devoziun persunala

Il Museum La Truaisch ha exponiu davart il tema Pietad populara en fuorma d'ina exposiziun speciala. Il Forum cultural Tujetsch ha per l'emprema gada collaborau e presentau aschia ina part cultura religiosa dalla val. Sco accumpignament informativ pils visitaders ha il forum ediu in cudischet

accumpignont elavuraus da Norbert Berther e Tarcisi Hendry.

La vernissascha ha giu liug ils **13 da november 2010**. Davos il plaid "Pietad populara" sezuppa ina gronda schelta da manifestaziuns popularas e fuormas ch'han las ragischs ella relaziun dil carstgaun tier Diu ed auters aspects religius. Tgi enconuscha buca ils relicts da nossa religiun catolica: maletgs davoziunals, crucifixs, cartas da morts, scapuliers, cudischs religius, cordas da paternos e regurdientschas.

## 6. Fortezia Stalusa

Igl onn 1967 ei vegniu baghegiu dado Mustér ina gronda fortezia. Pil seracass eis ella denton mai vegnida en funcziun ed ussa han iniziants surpriu la fortezia e funcziunau entuorn tala en in museum. La Stalusa ei stau ina part essenziala dalla davosa lingia da defensiun dil reudit dil Gottard duront l'uiara freida. Igl onn 1995 eis ella vegnida degradada e prida ord igl inventari dils baghetgs militars. Il Forum cultural Tujetsch vul possibilitar alla populaziun ed interessai da visitar e prender investa da purschidas culturalas ella regiun. Aschia ha il forum organisau ils **20 da november 2010** ina viseta dil Museum Fortezia Stalusa a Mustér. Ver vegn persunas han priu part a quella purschida ed ein stai fascinai dil presentau e mussau entras ils responsabels.

## 7. Tablas d'informaziun

Il plaz Cadruvi duei sco emprem liug retscheiver ina tabla informativa. Quella duei cuntener zatgei historia dalla funcziun dil plaz Cadruvi d'antruras ed illustrar cun entginas fotografias. Autras tablas dueien suandar ed informar igl indigen ed ils hosps sur dad auters edifecis ni loghens historics ella val. La colur da quellas tablas duei differenziar tematicas ed edifecis, aschia baghetgs sacralis, edifecis historics, baghetgs publics, loghens historics eav.

## 8. Stalla Libra

Il vitg da Sedrun ha survegniu la Stalla Libra. In clavau ella Via Bogn ei vegnius structuraus aschia ch'el sa mussar art mordern. La nova purschida ei oravontut attractiva per giuvens artists per possibilitar ad els ina plattafuorma da sepresentar. Ils **6 d'uost 2011** ha giu liug l'avertura dalla nova attracziun e purschida culturala. Era serradas da lectorats, musica ed auter ein previdas els irals dil clavau.

## 9. Giuv

L'ucliva da Giuv ei historia, historia d'in uclaun svanius all'entschatta dil 19avel tschentaner. Restada ei la caplutta e dus clavaus. Ensemen cun la pleiv, sco possessura d'in da quels baghetgs, vegn quel sanaus ed aschia mantenius sco regurdientscha alla historia da quei uclaun bandunau, in dils numerus che enrihevan la cuntrada tuatschina avon tschentaners.

Il Forum cultural Tujetsch ha saviu engaschar en collaboraziun cun la vischnaunca il schurmetg civil. En in emprem pass han ins saviu scarpargiu las slondas veglias e cuvierer il tetg cun in cartun da tetg. Aschia eis ei garantiu ch'il tetg va buca pli fetg en decadenza. Uonn vulein nus sanar il tetg cun in niev tetg da slondas.

## 10. Calender

Per igl onn 2011 ei il dieschavel calender cun fotografias veglias da nossa vallada cumpariis. Nus havein danovamein saviu vender la gronda part dils calendars.

Il niev calender per 2012 embelleschan fotografias da Teofil Schmid-Venzin, Sedrun (1912-1973). Sias fotografias dalla val ein ina grondiusa documentaziun dalla val dils onns 1940-1960.

Cun las entradas ord la vendita dil calender savein nus finanziar ina gronda part da nos projects. Per quei lessan nus animar tuts da cumprar in calender e sustener nossa cultura!

## 11. Casti da Putnengia

Uonn ei vegniu luvrau fetg pauc a Putnengia. Sulettamein ina bun'olma nunenconuschenta ha fatg buna lavur da miradur. Engraziel persuerter! Denton ei vegniu luvrau el suddetg cun studis per ina tuor egl intern dalla tuor dil casti. Damai ch'il project primar ha buca anflau renconuschientscha dallas instanzas cantunalas essan nus stai sfurzai da surdar ad in auter planisader il studi per ina tuor. Ella persuna da signur Walter Bieler, Panaduz, havein nus veramein anflau la persuna cun habilitads per quella caussa. Il project presentaus a nus fascinescha cun ina tuor da lenn ella tuor da crap. Ils

sparticiponts dalla radunonza generala han schau plascher il project e la suprastonza dil forum vegn ussa a metter en moviment l'erecziun da quella cun primarmein far studis davart la finanziaziun. La tuor savess daventar in ver liug d'ina purschida unica ella val cun ina nundetg biala survesta dalla val viado cun presentar geografia e historia dil vonn dalla vallada.

## **12. Conclusiun**

Era igl onn vargau havein nus cuntionschiu ina gronda part da nossas finamiras. Il Forum cultural Tujetsch ei ina ferma petga per nosssa cultura. Nus sperein da saver continuar cun quella biala lavur ed animar adina dapli glied da s'interessar per la cultura.

Alla fin da nies rapport s'auda ei d'engraziar a tuts ch'ei sin ina moda ni l'otra segidai e s'engaschai per ils fatgs culturals en nosssa vischnaunca. In special engraziament admettein nus alla vischnaunca da Tujetsch ed alla cumissiun dil Museum la Truaisch per il grondius sustegn e la collaboraziun. Cun grond entusiassem e plascher havein nus gia priu enta maun il niev onn 2011/2012.

## **Forum cultural Tujetsch**

la suprastonza